

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01|02|03|04|05|06|07|08|09|10|11|12|2008

Waarde lezer,

In de vorige KADOC-Nieuwsbrief hebben we u gevraagd ons te laten weten of u de (papieren) nieuwsbrief nog wenst. Op die manier trachten we ons adressenbestand te actualiseren. Tot nu toe ontvingen we reeds vele positieve reacties.

Indien u echter vergeten bent ons te antwoorden, geven we u nog een kans. Wenst u de volgende (papieren) nieuwsbrieven nog in uw brievenbus te blijven ontvangen, laat ons dat a.u.b. weten, telefonisch (016 32 35 00), per fax (016 32 35 01) of via e-mail (postmaster@kadoc.kuleuven.be).

Hartelijk dank.

Met steun van de
Vlaamse overheid

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Carine Dujardin / Kristien Suenens / Maarten Van Dijk / Luc Vints
Vormgeving / Alexis Vermeylen
Druk / Peeters, Herent
Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden
Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1
Verantwoordelijke uitgever / Emmanuel Gerard / Kortrijksestraat 351 / 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving
Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven
Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00 **Fax** / +32 (0) 16 32 35 01
E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be **Internet** / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: © Rik Daze.

- 4 De feminisering voorbij ...?
Workshop "Dieu changea de sexe?"
- 8 Van Eskimolegenden tot bantoeïstiek
Etnografisch erfgoed
- 12 Geschiedenis van religieuze instituten
Nieuwe onderzoeksimpulsen
- 15 Uit de ketens van de vrijheid
Nieuwe KADOC-publicatie over de sociale politiek in België
- 16 En zeer aandachtig ...
Foto's van Rik Daze

4	8	8
12	16	16

De feminisering voorbij ...? Workshop "Dieu changea de sexe?"

Feminisering en masculinisering van religie in het Europa van de negentiende en twintigste eeuw zijn onhoudbaar als universele, statische en lineaire historische concepten. Dat was de belangrijkste conclusie van de internationale workshop "Dieu changea de sexe? - Christian Feminisation and Masculinisation in Europe: Comparative Perspectives" die op 4 en 5 januari plaatsvond in Gent.

De hoge praktiseringsgraad van vrouwen, de spectaculaire groei van het aantal vrouwelijke religieuzen en hun aandeel in de caritas, de vervrouwelijking van vroomheid en theologie en de sacralisering van de vrome vrouw: de belangrijkste aspecten van de feminiseringstheze met betrekking tot religie in de westerse wereld van de negentiende en twintigste eeuw zijn genoegzaam bekend. De universaliteit en bruikbaarheid van de these worden echter, evenals het gerelateerde masculiniseringsdiscours, al een tijdlang gecontesteerd. Dat bleek uit de rijk gestoffeerde inleiding van Patrick Pasture (Leuven), die als promotorwoordvoerder van het FWO-project "De goede katholieke m/v. Feminisering en masculiniteit in het katholicisme sinds de vroegmoderne tijd" een kritisch historiografisch overzicht bracht. Copromotor van het project is Jan Art (Gent).

Tijdens de workshop werd duidelijk dat beide begrippen hun waarde hebben als analyse-instrumenten, maar vooral moeten worden gezien als aspecten van een uitgesproken differentiëring en specialisering van religie en cultuur. In de bijdragen en discussies werd differentiëring naar voren gebracht als een vaststelling én een oproep tot verder onderzoek, zowel toepasbaar op het conceptuele niveau als op het niveau van het concrete onderzoek naar beeldvorming (discours) en realiteit.

Wisselende discoursen

Dat een toetsing van het begrippenkader rond feminisering aan concrete contexten tot gediversifieerde resultaten leidt, bleek in de eerste plaats uit de voorgestelde casussen in verband met het discours over leken en lekenverenigingen. Daniel Moulinet (Lyon) opende de discussie met een bijdrage over de beeldvorming rond de ideale christelijke vrouw in de werken van vier negentiende-eeuwse Franse clerici. Met hun discours over de vrouwelijke morele voortreffelijkheid en de prominente rol van (elite)vrouwen in de evangelisatie van hun huisgezinnen sloten de geestelijken klaarblijkelijk nauw aan bij de gangbare opvattingen over de vrome, sentimentele, volgzame en zachte karaktertrekken van de vrouw, de feminiseringstheze van religie en de theorie van de gescheiden private en publieke sfeer.

In hoeverre een dusdanige beeldvorming correspondeerde met de realiteit dient echter nog verder te worden onderzocht. De met een aantal masculiene elementen gekruide zelfrepresentatie van een twintigste-eeuwse Nederlandse vrouwenvereniging laat echter geen twijfel bestaan over de problematische universaliteit van bovengenoemde modellen. Uit de bijdrage van Marjet Derks (Nijmegen) over de Dames van Nazareth bleek immers duidelijk dat de leden van die bekeringsbeweging voor lekenvrouwen zich niet opstelden als stille 'vroomheidswerkers' in de luwte van het private leven, maar als fiere, strijdlustige en moedige kruisvaarders.

De diffuse grens tussen feminisering en masculinisering bleek tevens uit de uiteenzetting van Tine Van Osselaer (Leuven). In de context van haar onderzoek naar de Heilig-Hartbonden voor mannen duidde ze enerzijds op een zekere masculinisering van de vaak als

typisch vrouwelijk omschreven devotie voor het Heilig Hart. Anderzijds waarschuwde ze ook voor een te lineaire en te essentialistische opvatting van het fenomeen, wijzend op het nagenoeg parallelle ontstaan van vrouwelijke Heilig-Hartbonden.

Ook binnen de context van het lutheranisme kan aan feminisering onmogelijk een vaste invulling worden gegeven. Cecilia Nahnfeldt (Karlstad) wees immers op de gediversifieerde manieren waarop Zweedse vrouwen vorm gaven aan hun sociale en religieuze engagement. Vanuit een gegenderde, maar pluriforme omgang met het theologische concept 'roeping' trachtten ze ruimte voor zichzelf te creëren binnen of naast de mannelijke structuren van de lutherse kerk.

Illustratie: Heilig-Hartfeesten in Lauwe, 1927.

Dynamische concepten

Voor het discours rond de religieuze en klerikale identiteit van mannen kan eveneens enkel een dynamische invulling van het begrip masculiniteit in aanmerking komen. Angela Berlis (Utrecht) toonde in haar lezing aan dat in het conflict rond het priestercelebaat dat na 1870 woedde tussen Duitse oudkatholieken en ultramontanen op verschillende manieren werd vormgegeven aan 'ware' mannelijkheid. Oudkatholieken claimden voor hun gehuwde priesters de titel van echte mannen, terwijl ultramontanen met tegengestelde argumenten het celibaat als garantie voor masculiniteit vooropstelden. Marit Monteiro (Nijmegen) verduidelijkte dan weer dat de Nederlandse dominicanen zich in de eerste decennia van de twintigste eeuw genoodzaakt zagen hun identiteit als man, priester en kloosterling voortdurend te herdefiniëren. Spanningen tus-

sen klerikalisering en modernisering speelden daarbij, evenals klassen- en generatieconflicten, een belangrijke rol.

In de door de dominicanen geleide jongensscholen bleken constructies van mannelijkheid en religiositeit al evenmin homogeen. Marieke Smulders (Nijmegen) onderscheidde in haar uiteenzetting over de masculiene schoolcultuur van het kleinseminarie van Nijmegen zowel een streven naar zuiverheid, zachtheid en dienstbaarheid als jongensachtige idealen van competitie en strijd. Een dergelijke pluriformiteit kenmerkte ook de (zelf)representatie van zoeaven, het militaire vrijwilligerskorps van paus Pius IX, centraal thema in de bijdrage van Thomas Buerman (Gent). Naast mannelijke en jongensachtige aspecten, bevatte het discours van en over

Illustratie: Vlaamse zoeaven laten zich fotograferen in Rome, ca. 1865.

zoeaven ook uitingen van feminisering en ‘verkinderlijking’.

Dat het laatstgenoemde fenomeen een integraal onderdeel vormde van maatschappij en religie tussen circa 1750 en circa 1920 werd aangetoond in de uiteenzetting van Jan De Maeyer (Leuven). De aandacht voor de ideologie van het kind uitte zich op het niveau van religie onder meer in de sacralisering van het kind, de devotie voor kindheiligen en de kindsheid van Jezus en de aanpassing van de religieuze boodschap voor kinderen. Een typering van de negentiende- en twintigste-eeuwse religie aan de hand van de concepten feminisering en masculinisering volstaat dus niet. Ook Hugh McLeod (Birmingham) was overtuigd van de noodzaak te duiden op aspecten van differentiëring en specialisering. Veeleer dan de toenemende aandacht van negentiende-eeuwse Engelse protestantse en katholieke clerici voor sport, competitie en fysieke inspanning te interpreteren als een vorm van masculinisering, kaderde hij die ontwikkeling in een algemene tendens naar specialisering van religie, niet enkel voor mannen of vrouwen, maar ook met het oog op subcategorieën als sportmensen.

Vrouwelijke religieuzen: kroonjuwelen van de feminiseringsthese?

De opmerkelijke groei van vrouwelijke (apostolische) religieuze instituten en hun aandeel in sociale en caritatieve werken is één van de pijlers van het feminiseringsdiscours. Toch bleek uit de workshop dat ook in de relatie tussen feminisering en vrouwelijke religieuze instituten nog heel wat ruimte is voor onderzoek en interpretatie. Bernard Schneider (Trier) bevestigde de vaststelling van een kwantitatieve en discursieve feminisering van de negentiende-eeuwse Duitse katholieke caritas in handen van vrouwelijke apostolische religieuzen. Ook hier kan het begrip echter niet in

absolute zin worden toegepast. Als tegenargumenten werden het beperkte engagement van vrouwelijke leken aangehaald, evenals de minieme inbreng van vrouwen in de formele besluitvorming van de officiële zorgsector en de grote invloed van mannelijke clerici - biechtvaders, spiritueel directeurs, raadgevers - op vrouwelijke religieuze gemeenschappen. Ook in het onderwijs, een andere traditionele apostolaatssector van vrouwelijke religieuzen, is in de negentiende en twintigste eeuw een kwantitatieve feminisering vast te stellen. Uit de lezing van Bart Hellinckx (Leuven) bleek dat vooral vanuit pedagogisch en onderwijshistorisch perspectief nog het nodige onderzoek

Illustratie: prentje van het Kind Jezus als zaaier.

dient te gebeuren naar de impact van vrouwelijke religieuzen op de overige aspecten van een mogelijke feminisering van het onderwijs.

Niet enkel negentiende-eeuwse religieuzen werden opgevoerd in het feminiseringsdiscours. Natasha Roegiers (Rutgers University, New Jersey) wees op de rol van enkele biografische werken - vaak van de hand van negentiende-eeuwse clerici - over middeleeuwse begijnen en 'vrome dochters' in de vorming van een Belgische religieuze identiteit. Ook hier is het 'feminiseringsgehalte' echter relatief en speelde onder meer de impliciete en expliciete invloed van mannelijke geestelijken die als auteurs of critici vorm gaven aan het discours over de vrouwelijke religieuzen.

De discussie rond de feminisering en masculinisering van religie is zeker niet beslecht. Verder onderzoek, een bredere contextualisering en waakzaamheid voor een te strakke conceptualisering blijven noodzakelijk. Aansluitend bij deze tweedaagse wordt in Leuven van 4 tot 6 september 2008 een tweede workshop georganiseerd in verband met het gerelateerde en al even sterk gecontesteerde concept van de gescheiden private (vrouwelijke) en publieke (mannelijke) sferen.

Kristien Suenens en Jan De Maeyer

Frank Swaelen

Op 23 december 2007 overleed minister van Staat Frank Swaelen. Hij betekende voor KADOC zeer veel. Zo verleende hij al zijn steun aan de oprichting van het centrum in 1976 en stimuleerde hij de overdracht van een reeks belangrijke archieven uit het christendemocratische veld. Tevens vervulde hij een grote rol in het vinden van recurrente financiering voor de privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra in Vlaanderen. KADOC blijft hem daarvoor erkentelijk.

Van Eskimolegenden tot bantoeïstiek

Etnografisch erfgoed

Het voorbije jaar ontving KADOC een aantal mooie aanwinsten met etnografische betekenis. Zowel de archiefbibliotheek van de passionist Rafael Labaere als de aanvulling op de collectie "Scripta" van de Vlaamse scheutisten bevat publicaties en zelfs geluidsmateriaal met een opmerkelijke etnografische waarde. Omdat er ook in heel wat andere erfgoedcollecties, zowel archieven, audio-visuele collecties als bibliotheekgehelen, vergelijkbaar materiaal aanwezig is, leek het ons tijd voor een meer gedetailleerde blik op dit unieke werelderfgoed.

In 1968, het hoogtepunt van de Belgische missionaire aanwezigheid in het buitenland, waren naar schatting zo'n 6.800 Belgische missionarissen actief, van wie meer dan de helft vrouwen. In het spoor van de missieactiviteiten van de Belgische religieuze instituten hadden zich heel wat Vlaamse mannen en vrouwen zich tot in de verste uithoeken van de wereld gevestigd, van Noord-Europa, over Noord- en Centraal-Afrika tot Noord- en Latijns-Amerika en Azië. Hun evangelisatiewerk ging vaak gepaard met een intense studie van de taal, cultuur en gebruiken van de "te evangeliseren volkeren". Het missiologische debat in de jaren 1920 en 1930 maande missionarissen immers aan tot een voorzichtige aanpassing aan de lokale culturele context, zeker als het geen fundamentele geloofszaken betrof. Vele Vlaamse missionarissen speelden op dat punt een vooraanstaande rol, zoals de Bantoemissionaris Placide Tempels (1906-1977) of de Eskimopater Franz Van de Velde (1909-2002). Ze onderscheidden zich tijdens hun bijna levenslange verblijf in hun missieregio door een uitgesproken inlevingsvermogen in de lokale cultuur en tradities. Ze waren geen uitzonderingen, maar veeleer pioniers.

Missionering en etnologie

De etnologische belangstelling van de missionaris gaat terug tot ca. 1910. Een van de sleutelfiguren was Wilhelm Schmidt (1868-1954), pater van Steyl en stichter van *Anthropos*, *revue internationale d'ethnologie et de linguistique* (1906-). Als professor van het seminarie van zijn congregatie in Sankt-Gabriel bij Wenen integreerde hij zich in de professionele wetenschappelijke kringen van de stad. Hij raakte in de ban van linguïstiek en religieus-ethnologisch onderzoek. Als professioneel etnoloog maakte hij missionarissen warm voor etnologische observatie en registratie. Het is vanuit die optiek dat hij in samenspraak met kardinaal Mercier, die de opening van de kerk naar de wetenschap toejuichte, de internationale Semaine d'Ethnologie Religieuse (1912-1925) in het leven riep. De eerste sessie ging door aan de Leuvense universiteit. Missionarissen konden er vakantieleergangen over volkskunde volgen, zodat ze nadien als bevoorrechte getuigen basismateriaal konden verzamelen over de taal en de culturele tradities van de volkeren bij wie ze terecht kwamen.

De Missiologische Weken van Leuven (1923-) gingen nog een stap verder. Het idee van vakantiecursussen voor missionarissen werd hernomen, maar dan vanuit een meer praktisch missionair standpunt. Missionarissen kwamen er ervaringen uitwisselen over de problemen waarmee ze te velde werden geconfronteerd en over de methodes die ze hadden uitgewerkt om daaraan te verhelpen. Onder impuls van de jezuïet Pierre Charles (1883-1954) ontpopte de missiologische school van Leuven zich tot een progressieve

Illustratie: een Chinees paar, ca. 1900. Een foto uit de collectie glasplaten van de scheutisten.

stem in het missiologische debat. In zijn adaptatiemethode, die zowel voor- als tegenstanders kende, pleitte Charles voor een grotere gevoeligheid voor de aspiraties van de lokale bevolking. Hij was het idee van een autonome, inlandse clerus zeer genegen en pleitte voor de stichting van een inlandse kerk met eigen religieus personeel en een eigen vormtaal (architectuur, kunst). De studie van de taal en de culturele tradities van de bevolking was in dat adaptatiemodel van cruciaal belang, omdat die kennis het pad kon effenen voor betere resultaten in het apostolaat. Daardoor kregen etnografie, linguïstiek, antropologie, geschiedenis e.a. als hulpwetenschappen van de missiologie een belangrijke plaats in de opleiding van de missionaris, die dringend op een hoger niveau moest komen.

Erfgoed en etnografie

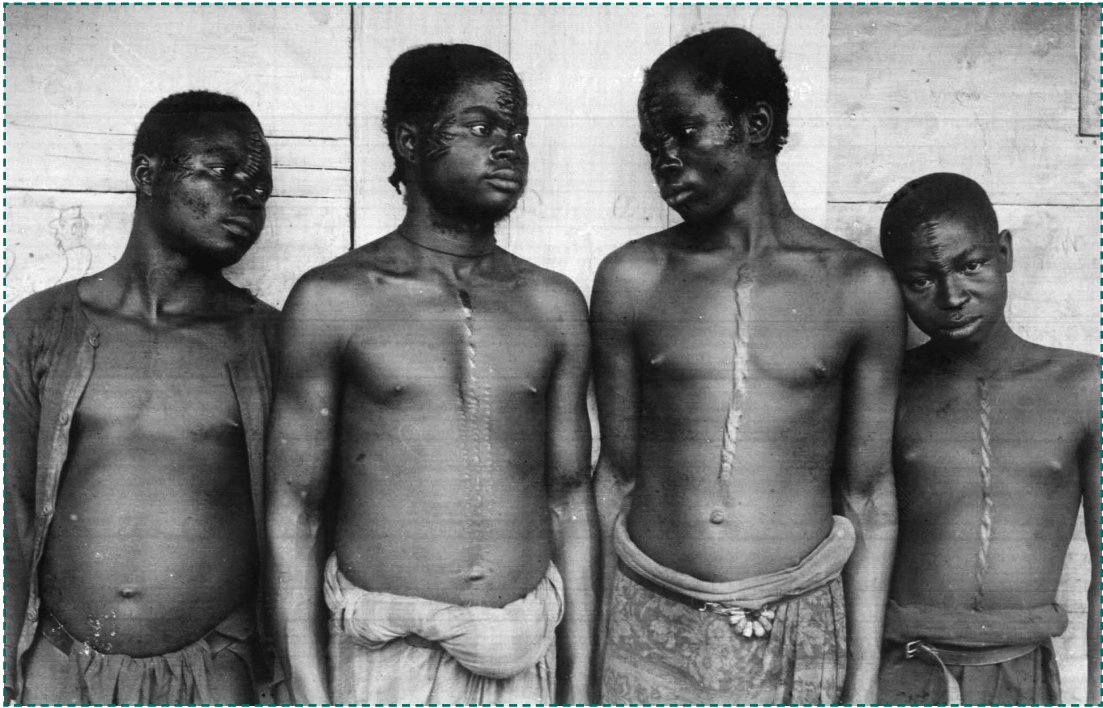
Een aantal seculiere en koloniale archieven die op KADOC zijn gedeponneerd, zoals die van de etnologen De Cleene-De Jonghe (1883-1973) of van Benoît Verhaegen (1955-1960), bevatten interessante etnografische dossiers. Het gros van de etnografische erfgoed op KADOC is echter afkomstig van religieuze instituten of hun leden. Ze kaderen in de hoger geschetste verwetenschappelijking van de missionering en illustreren de nieuwe culturele attitude van de missionaris, gebaseerd op een grotere openheid en respect.

Zo bevat het generalaatsarchief van de scheutisten (1862-1967) heel wat waardevolle etnografische informatie over China, Mongolië, Congo en de Filipijnen. Verscheidene scheutisten brachten hun missiegebied in kaart, wat zijn neerslag kreeg in een uitgebreide cartografische collectie. Anderen maakten zich verdienstelijk op het vlak van taal- en volkenkunde. Ze rapporteerden ijverig over de wetenswaardigheden van de streek en de volkeren die er woonden. Ze stelden grammatica's en woordenboeken samen in bij voorbeeld het

Chinees, het Mongools, het Japans, het Lingala en het Tshiluba. Sommige scheutisten ontpopten zich tot gedreven wetenschappers. Zo verwierven Antoon Mostaert (1881-1971), Jozef Mullie (1886-1976) en de broers Henri (1911-1983) en Paul Serruys (1912-1999) internationale faam in de mongolistiek. De publicaties van de leden van het instituut zijn opgenomen in de collectie "Scripta" (ca. 1800 titels), die unieke studies en publicaties in inlandse talen bevat. Vergelijkbare linguïstische en etnografische publicaties (o.a. in het Oekraïens en het Arabisch) vindt men terug in de archiefbibliotheek van de redemptoristen (ca. 8000 titels) en de noviciaatsbibliotheek van de Witte Paters uit Varsenare (ca. 2200 titels), die reeds eerder op KADOC werden gedeponneerd.

De wetenschappelijke en cultuurhistorische waarde van dit werelderfgoed kan moeilijk worden overschat. Vaak betreft het uniek materiaal, dat nergens anders bewaard is gebleven. Voor de studie van de etnische, regionale en culturele identiteit van de betrokken regio's is dit erfgoed van cruciaal belang.

Een bijzondere vermelding verdient het beeld- en geluidsmateriaal dat op KADOC wordt bewaard. Hoewel ook hier de mise-en-scène en de perceptie van de archiefvormer (foto-graaf of cineast) in rekening moeten worden gebracht, geeft het audiovisuele materiaal vaak een veel directere toegang tot de etnologische werkelijkheid. De erfgoedcollectie op KADOC bevat in dat opzicht een aantal pareltjes. Voor de scheutisten dienen de missiefilms (1945-1960), de uitgebreide fotocollectie en de opmerkelijke collectie glasplaten te worden vermeld. De filmcollectie van de Witte Paters (1945-1965) is uniek in haar soort. Hoewel missiepropaganda het hoofdopzet was, is een deel van de 127 films documentair van inslag. Ze bevatten een schat aan informatie over de streken in Congo, Rwanda en Burundi waar de Witte Paters werkzaam waren, over hun bevolking en tradities.

Naast de scheutisten en de Witte Paters hebben ook de franciscanen, de oblanten en de passionisten bijzonder waardevolle persoonsarchieven en audiovisuele collecties aan KADOC in bewaring gegeven. Placide Tempels maakte naam met zijn Bantoefilosofie, die in diverse talen werd vertaald. Zijn archief (1933-1978) bevat zowel notities, manuscripten en geannoteerde publicaties over de Bantoeculturen in Katanga en Kasai (o.a. raadsels, spreken, liederen) als geluidsmateriaal (opnames van Congolese liederen), foto's en films. De recentelijk gedeponeerde archiefbibliotheek van de passionist Rafael Hubert Labaere (1913-2003) heeft voor de etnografie van de Sankuru-regio (Oost-Kasai) een vergelijkbare waarde. Naast talrijke werkfiches, een unieke verzameling geluidsmateriaal, een interessante fotocollectie en een mooie reeks geografische plannen bevat ze een uit-

gebreide collectie geschriften in het Tetela en het Indanga, gaande van taallexica en grammatica's tot uitdrukkingen, spreekwoorden en fabels.

Voor etnologische informatie over het Hoge Noorden blijft de filmcollectie van de oblanten (1935-1950) (7 titels) en vooral het archief van Franz Van de Velde (1935-1989) toonaangevend. Naast fotoalbums over het leven van de Eskimo's, treffen we in de dagboeken en persoonlijke notities van de Eskimopater gedetailleerde informatie aan over het dagelijks leven, de jacht, het klimaat, de geschiedenis, de taal, de toponymie, de aardrijkskunde en de geografie van de jachtgebieden. Zelfs over het bedreigde leven van de ijsbeer is er heel wat informatie aanwezig. Verder heeft pater Van de Velde op basis van mondelinge overlevering - die in sommige gevallen zelfs teruggaat tot ca. 1770 - heel wat verhalen, legenden en volksliederen verzameld en geregistreerd.

Illustratie: "vier Bangala-typen, 1896". Een foto uit de reeks over de spoorweg Matadi-Leopoldstad, gemaakt door Gentse priesters-missionarissen.

Carine Dujardin

Geschiedenis van religieuze instituten

Nieuwe onderzoeksimpulsen

In het voorjaar van 2007 richtte een aantal historici een nieuw Belgisch onderzoeksnetwerk op dat een impuls wil geven aan het onderzoek naar de geschiedenis van de religieuze instituten op het Zuid-Nederlandse en later Belgische grondgebied van de middeleeuwen tot heden. Op 19 oktober 2007 organiseerde het netwerk een eerste studiedag in de Koninklijke Academie te Brussel. Er werd een overzicht gegeven van de historiografie van de religieuze instituten in de Zuidelijke Nederlanden en later in België. Daarnaast werden een aantal onderzoekspectieven voor de toekomst verkend.

Het onderzoeksnetwerk

Naar het voorbeeld van enkele buitenlandse netwerken (History of Women Religious of Britain and Ireland, AKO Arbeitskreis für Ordensgeschichte 19./20.Jahrhundert en Stichting ECHO (Historisch onderzoek naar religie en sekse) werd in mei 2007 een onderzoeksnetwerk opgericht van historici die actief zijn in het onderzoek naar de geschiedenis van religieuze instituten op het Zuid-Nederlandse en later Belgische grondgebied. De chronologische afgrenzing loopt van de middeleeuwen tot nu. Dat moet toelaten om een uitwisseling tot stand te brengen tussen historici van het ancien régime en van de nieuwste tijd. Het netwerk zal fungeren als een contactforum voor onderzoekers waarin nieuwe initiatieven kunnen groeien. Het biedt eveneens een mogelijkheid om contacten te leggen tussen Nederlandstaligen en Franstaligen in België. Religieuze instituten worden immers als de eerste 'multinationals' beschouwd: hun activiteiten waren vaak niet beperkt tot één specifieke regio. De structu-

rele contacten tussen de onderzoekers binnen het netwerk moeten leiden tot het stimuleren van het onderzoek naar de geschiedenis van de religieuze instituten en uitwisseling op het gebied van vraagstelling en methodologie. Het netwerk moet eveneens de zichtbaarheid van het onderzoek in België en in het buitenland bevorderen.

De activiteiten van het netwerk zullen bestaan uit een jaarlijkse bijeenkomst en enkele tussentijdse discussieseminaries. De studiedagen zullen op een centrale locatie plaatsvinden en een specifiek thema behandelen dat een brede interesse kan opwekken. Dat moet nieuw onderzoek genereren en eveneens een opportuniteit vormen om aspecten uit het lopend onderzoek voor te stellen. De discussieseminaries zullen plaatsvinden op wisselende locaties aan de verschillende universiteiten van het land. Er werd voor gekozen om jonge onderzoekers een forum te geven om hun onderzoek te presenteren. Daarnaast kan in de seminars een nieuw controversieel boek of een methodologisch interessante tekst worden voorgesteld. Interessante buitenlandse onderzoekers kunnen worden uitgenodigd. Er werden reeds een website (www.relins.be) en een mailinglijst opgezet om studiedagen, seminars, doctoraatsverdedigingen en publicaties aan te kondigen. Daarnaast kunnen via de mailinglijst vragen worden gelanceerd en discussies worden gevoerd. Het interuniversitaire inrichtend bureau van het netwerk bestaat uit onder meer Jan De Maeyer (KADOC) en Marie-Elisabeth Henneau (Université de Liège).

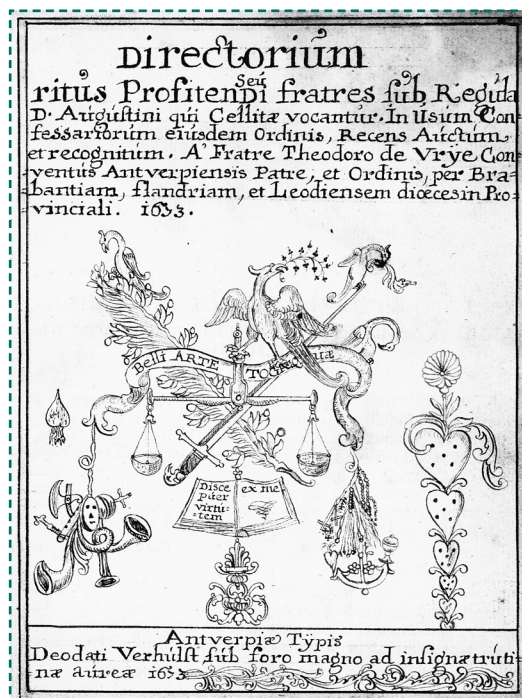
De eerste studiedag van het netwerk

Op 19 oktober 2007 vond in de Koninklijke Academie in Brussel de eerste studiedag van het netwerk plaats. Er werd een overzicht gepresenteerd van het Belgisch onderzoek in de afgelopen twintig jaar. Daarnaast werden een aantal onderzoeksperspectieven voor de toekomst besproken. De voormiddagssessie behandelde de geschiedschrijving over religieuzen in het ancien régime. Marie-Elisabeth Henneau ging in op de publicaties rond vrouwelijke religieuzen. Marc Carnier (Rijksarchief Brussel) sprak over de mannelijke religieuzen in die periode. In de namiddagssessie werd een overzicht gebracht van de literatuur met betrekking tot de negentiende en twintigste eeuw over mannelijke en vrouwelijke religieuzen door enerzijds Maarten Van Dijk (KADOC) en Xavier Dusausoit (UCL) en anderzijds Kristien Suenens (FOKAV) en Anne-Dolorès Marcéls (CARHOP). Hoewel het thema van de

dag niet van die aard was om veel discussie uit te lokken, was het een geslaagde bijeenkomst door de goede opkomst van onderzoekers. Er waren zowel mediëvist(en), contemporanisten als onderzoekers van de nieuwe tijden aanwezig. Voor de deelnemers was een map samengesteld met de bibliografische referenties uit de verschillende lezingen.

De bijeenkomst van historici uit verschillende tijdvakken leverde reeds enkele interessante inzichten en uitwisselingen op. Hoewel recentelijk enkele tijdvakoverschrijdende studies verschenen, bestaan er een aantal opmerkelijke verschillen tussen de historici van het ancien régime en die van de periode nadien. Voor de periode vóór 1800 blijkt de bronnensituatie veel overzichtelijker te zijn dan de periode na de Franse Revolutie. De archieven van de opgeheven kloosters zijn voor een groot deel in de rijks-, stads- en bisschoppelij-

Illustratie: de dominicanessen-monialen van Kontich tijdens hun dagelijks werk, ca. 1970. © Suzy Das.

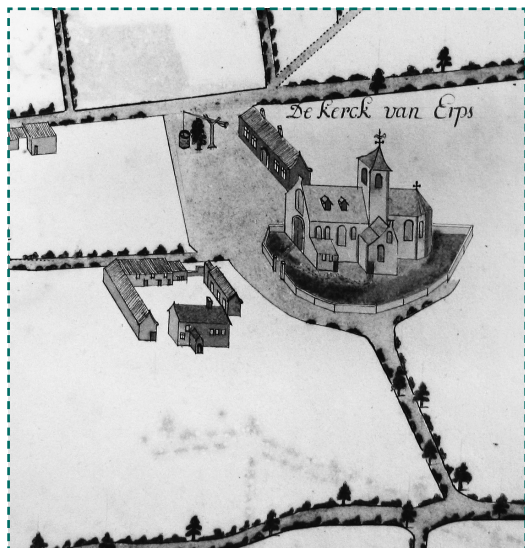

lijke archieven terechtgekomen. De bronnen-situatie voor de periode nadien is meer versnipperd. De archieven worden veelal bewaard door de religieuze instituten zelf. Door de stijging van de gemiddelde leeftijd van de leden van de gemeenschappen is hun bewaring de laatste jaren soms zelfs in gevaar gekomen. Recentelijk werd in Vlaanderen een inhaalbeweging ingezet door de verwerving en ontsluiting van een aantal kloosterarchieven door KADOC en het registratieproject van FOKAV waarbij de archieven die in de instituten zelf worden bewaard, in kaart worden gebracht. Via Archiefbank Vlaanderen en de ODIS-website kunnen de resultaten van die inspanningen worden geraadpleegd. De werkinstrumenten voor het ancien régime zijn veelvuldig voorhanden met uitgewerkte inventarissen, monastica en de bibliografische reeks van het Rijksarchief. Een ander opvallend verschil is dat bepaalde themata in de literatuur over

het ancien régime al uitgebreid aan bod zijn gekomen, terwijl ze voor de laatste tweehonderd jaar nog amper werden bestudeerd en omgekeerd. Onderzoek naar de economische geschiedenis en het patrimonium van verschillende abdijen en kloosters uit het ancien régime bestaat in overvloed, terwijl dat voor de nieuwste tijd een nieuw thema vormt. Omgekeerd werden reeds een aantal onderzoeken uitgevoerd naar rekrutering, roepingen en familiale strategieën in de negentiende eeuw, terwijl dat thema voor de periode voordien vrijwel onontgonnen terrein blijft.

Op de studiedag werd een hele reeks pistes voor toekomstig onderzoek aangereikt. Daarbij vielen twee zaken op: ten eerste, dat er uitgebreide mogelijkheden bestaan voor thematisch vernieuwend onderzoek. Vooral de bijdrage van Marie-Elisabeth Henneau vormde een catalogus van potentiële onderzoekspistes voor detailonderzoek: de omgang met lichamelijke, de relatie van vrouwelijke religieuzen met de wereld van de mannen, de concrete werking van het kloosterslot en de contacten met de buitenwereld, de materiële cultuur, zoals de inrichting, levensstandaard, leesgedrag, ontspanningsleven, patrimonium en leiderschapsstijlen. Het genderthema heeft de laatste jaren in internationale context heel wat meer literatuur gegenereerd over vrouwelijke religieuze instituten dan over mannelijke. De vele mogelijkheden en de talrijke werkinstrumenten contrasteren evenwel met het beperkte aantal studenten en onderzoekers dat geïnteresseerd is in onderzoek naar religieuze instituten. Verschillende sprekers hebben dat probleem aangekaart. Bovendien vermindert, wegens de dalende effectieven, het aantal studies dat door de leden van de religieuze instituten zelf wordt uitgevoerd. Ten tweede bleek dat er een dringende nood bestaat aan synthesevorming, zoals bijvoorbeeld in Nederland, Duitsland en Frankrijk reeds gebeurde. Er bestaan, zeker voor de recente periode, geen syntheseswerken die het Belgische kader voor verder onderzoek uitzet-

Illustratie: een verlucht manuscript uit het archief van de alexianen, 1673.

ten. Het aantal studies dat meer dan één orde of congregatie behandelt en daarbij parallelen en verschillen aanstipt, blijft zeer beperkt.

Op de afsluitende rondetafel discussie werd vastgesteld dat er onder de aanwezigen voldoende interesse bestond om het initiatief de komende jaren voort te zetten. Het inrichtend comité dacht aan het thema van identiteit en identificatie als onderwerp voor de studiedag van volgend jaar. Dat thema lijkt voldoende breed om onderzoekers te boeien die werken over het ancien régime evenals de negentiende en twintigste eeuw. Het gaat om de kleding als uiting van identiteit, de identificatie met de eigen orde of congregatie, de verschillen tussen de religieuze instituten en tussen de gemeenschappen van dezelfde orde of congregatie, de spirituele leiding enzovoort.

Aankondigingen voor de mailinglijst kunt u doorgeven via info@relins.be. De website is terug te vinden op: www.relins.be.

Maarten Van Dijk

Illustratie: de kerk van Erps. Detail uit het kaartboek van de gasthuizusters-augustinessen van Brussel, 1709-1713.

Uit de ketens van de vrijheid Nieuwe KADOC-publicatie over de sociale politiek in België

In 2004 promoveerde Jo Deferme (°1972) tot doctor in de geschiedenis met een proefschrift over de sociale wetgeving in België in de jaren 1886-1914. Hij herwerkte zijn studie en publiceerde ze eind vorig jaar onder de titel *Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België, 1886-1914* in de reeks KADOC-Studies, uitgegeven door Universitaire Pers Leuven.

Op het einde van de negentiende eeuw barstte de sociale kwestie in alle hevigheid los. De katholieke regeringen moesten wel wetgevende maatregelen nemen. Hoewel de technische inhoud van die wetten genoegzaam bekend is, geldt dat veel minder voor de onderliggende ideeën en argumentaties in de sociaal-politieke debatten. Jo Deferme nam ze onder de loep. Hij onderzocht de politieke en wetenschappelijke theorievorming over de sociale wetgeving in België rond 1900. Hij toont aan dat sociaal beleid veel meer betekent dan een droog technisch antwoord op louter praktische uitdagingen. Ook sociaal-politieke filosofie en politieke cultuur spelen een rol.

In *Uit de ketens van de vrijheid* bestudeert Deferme nauwgezet de verschuivingen in de politieke cultuur op het einde van de negentiende eeuw. Tot dan was op sociaal-economisch vlak gedweept met het principe van de 'vrijheid van arbeid'. Voor de arbeiders op de werkvloer echter - zo luidde althans de kritiek - betekende die vrijheid vaak een vergiftigd geschenk, ... geen echte vrijheid, maar veeleer een geketende gevangenschap.

In bijgevoegde folder vindt u, samen met een bestelformulier, alle verdere informatie.

En zeer aandachtig ... Foto's van Rik Daze

Tot 21 maart loopt in de pandgangen van KADOC de tentoonstelling *En zeer aandachtig ...* met een zestigtal foto's van Rik Daze. Ze kwam tot stand naar aanleiding van de gelijknamige publicatie van de jongste poëziebundel van Jos Stroobants, waarin heel wat foto's van Daze zijn opgenomen.

Rik Daze (1938) trad na zijn studies aan het Sint-Lucasinstituut van Gent als zelfstandig fotograaf en vormgever in het beroepsleven. Hij werkte onder meer voor Chiro, Broederlijk Delen, Missio en Welzijnszorg en voor uitgeverijen als Carmelitana en Lannoo en hij trok vaak op met figuren als Herman Boon en Omer Tanghe. Zijn foto's vallen onder de brede waaier van de 'sociale fotografie', zwart-wit-foto's die met veel respect en vaak ook met veel humor de 'gewone man of vrouw' in beeld brengen. De derde en de vierde wereld vormen dikwijls zijn werkterrein, maar ook de wereld van zieken en bejaarden, (mentaal) gehandicapten en psychiatrische patiënten is Daze vertrouwd. De poëtische kracht van zijn werk blijkt uit de boeken *Luisteren naar fluisteren. Poëzie rond het mentaal gehandicapte kind* (1981) en *Tot dit moment* (met foto's die Daze nam in De Wingerd, een zorgcentrum voor dementerende ouderen in Leuven) (2001).

Met *En zeer aandachtig ...* brengt Rik Daze een selectie van een zestigtal foto's uit de jaren 1960-2000. Ze zijn op de meest diverse plaatsen gemaakt (veelal in Vlaanderen - Gent, Leuven, Wondelgem, ... -, Palestina, Congo, Indië, ...) en hebben de meest diverse onderwerpen (huwelijk, bejaarden, kloosterlingen, kinderen, het Zuiden, ...). De invalshoek van Dazes keuze is echter niet zuiver inhoudelijk. Hier wil hij plaats en moment overstijgen. Met zijn fotografisch oog maakt/zoekt hij

nieuwe verbanden en laat hij foto's met elkaar in dialoog gaan. De woorden zijn een gebaar, handen, warmte, een blik, Het is alsof Rik Daze gedichten schrijft met foto's.

Op de tentoonstelling zijn ook enkele haikoes te lezen van Jos Stroobants. Zijn gelijknamige bundel werd uitgegeven door Uitgeverij P (Sint-Antoniusberg 9, 3000 Leuven; tel. 016 23 12 45, fax 016 23 90 95; e-mail: info@uitgeverij-p.be) en telt 132 blz. en 50 illustraties in bichromie; kost 22 € (excl. verzendingskosten) en is ook te koop op de tentoonstelling. Die is gratis toegankelijk van maandag tot vrijdag van 9 tot 17 uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur. Gesloten op 2 en 4 februari.

Luc Vints